

Elżbieta Subocz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
elzbieta.subocz@uwm.edu.pl

Rola wczesnej edukacji i opieki w ograniczaniu skutków ubóstwa wśród dzieci

Summary

Role of early childhood education and care in reducing the effects of poverty among children

This article attempts to answer the question: what role does the process of early childhood education and care play in reducing the effects of poverty among children? The main argument of the article states that education (started as early and lasting as long as possible) is the only chance to limit the negative consequences of poverty, as well as to overcome the intergenerational transmission of poverty and social exclusion. Relying on the results of foreign (mostly American) surveys, it has been proven that good quality early childhood education and care is beneficial for children living in poverty, as well as for society as a whole. It positively influences the social and emotional development of children, their language skills and school achievements. Children who benefited from institutions / programmes for early childhood education and care, in adulthood do better in the labour market, have higher earnings and are less likely to seek stimulants. Society bears lower costs of special education, anti-social behaviour, criminal proceedings, social welfare and health of young people and adults.

Słowa kluczowe: wczesna edukacja i opieka, wczesne interwencje edukacyjne, ubóstwo dzieci, skutki ubóstwa dzieci

Keywords: early childhood education and care, early intervention education, child poverty, consequences of child poverty

Ubóstwo dzieci i jego skutki jako wyzwanie edukacyjne

Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, jaką rolę odgrywa proces wczesnej edukacji i opieki w niwelowaniu skutków ubóstwa wśród dzieci? Teza postawiona w artykule stanowi, iż edukacja (rozpoczęta jak najwcześniej i jak najdłużej trwająca) jest jedyną szansą na ograniczenie negatywnych konsekwencji niedostatków materialnych, a także na przezwycięzenie międzygeneracyjnej transmisji ubóstwa i wykluczenia społecznego.

Ubóstwo dzieci staje się coraz poważniejszym problem społecznym na świecie, w tym także w zamożnej Europie szcycącej się swoim modelem polityki socjalnej,

której celem jest ochrona grup szczególnie wrażliwych i defaworyzowanych społecznie. Według danych Eurostatu (2015), w 2014 roku 27,8% europejskich dzieci w wieku poniżej 18 roku życia było zagrożonych ryzykiem ubóstwa lub wykluczenia społecznego¹. Najwyższe wskaźniki odnotowano w Rumunii, Bułgarii i na Węgrzech (od 51,0% do 41,0%). Co trzecie dziecko było zagrożone życiem w niedostatku w: Grecji (36,7%), Hiszpanii (35,8%), na Łotwie (35,3%), we Włoszech (32,1%), Wielkiej Brytanii (31,3%) i Portugalii (31,4%). Najniższe wskaźniki odnotowano zaś w krajach skandynawskich: Danii, Finlandii oraz Szwecji (od 14% do ok. 17%). W Polsce problem ten dotyczył 28,2% dzieci.

Problem ubóstwa dzieci to coś więcej niż tylko niewystarczające czy nieadekwatne do standardów życia w danym kraju, dochody i zasoby rodziny umożliwiające zaspokajanie niezbędnych potrzeb. Ubóstwo dzieci oznacza również mieszkanie w nieodpowiednich warunkach, brak dostępu do wysokiej jakości edukacji i opieki zdrowotnej. Dzieci doświadczające niedostatków materialnych relatywnie często są marginalizowane i wykluczane z różnych aktywności: sportowej, rekreacyjnej i kulturalnej, które są normą dla dzieci pochodzących z zamożniejszych rodzin (EAPN, Eurochild 2013: 5). Ubóstwo determinuje ich młodzieńcze oraz dorosłe życie. Konsekwencje dorastania najmłodszej generacji w ubóstwie są szeroko opisane w literaturze przedmiotu, zwłaszcza anglojęzycznej. Wśród nich wymienia się:

- 1) Skutki zdrowotne związane z niską wagą urodzenia, niskim wzrostem w stosunku do wagi dziecka, ryzykiem przedwczesnej śmierci dziecka, ostrymi infekcjami i chorobami (jak: anemia, astma, zapalenie płuc i oskrzeli oraz gruźlica), a także niedoborami w organizmie dziecka witamin i składników mineralnych;
- 2) Skutki dla rozwoju intelektualnego związane z niskim ilorazem inteligencji, opóźnieniami w rozwoju języka i mowy, trudnościami w nauce, niskimi osiągnięciami szkolnymi, ryzykiem powtarzania klas i/lub przedwczesnym wypadaniem z systemu edukacji;
- 3) Skutki dla rozwoju emocjonalnego przejawiające się w problemach emocjonalnych i behawioralnych dziecka, takimi jak: agresja, złośliwość, depresja, nieprzystosowanie społeczne, których konsekwencją są niskie noty z zachowania w szkole;
- 4) Skutki w wieku młodzieńczym i dorosłym – zwiększone ryzyko uzależnień od alkoholu czy narkotyków, wczesna inicjacja seksualna, tworzenie rodzin niepełnych, niski status społeczno-ekonomiczny w dorosłości, wykluczenie z rynku pracy lub wykonywanie pracy niskopłatnej, korzystanie ze wsparcia socjalnego państwa (m.in.: Duncan, Brooks-Gunn 1997: 60–64; Brooks-Gunn, Duncan 1997: 55–71; Considine, Zappala 2002: 130; Bradshaw 2002: 131–140; Spencer 2008: 5; Griggs, Walker 2008: 1–33; Subocz 2014a: 142–150; Subocz 2014b: 76–82).

¹ Za osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym uważa się osoby spełniające przynajmniej jeden z trzech warunków: życie na granicy ubóstwa (czyli dochody poniżej 60% mediany dochodów w danym kraju), trudna sytuacja materialna uniemożliwiająca zaspokojenie potrzeb, życie w gospodarstwach domowych o tzw. bardzo niskiej intensywności pracy (Eurostat 2015).

Problem juvenilizacji biedy został ponad dekadę temu dostrzeżony przez Unię Europejską (UE), stając się istotną kwestią socjalną wymagającą pilnych interwencji politycznych. Poprawa jakości i skuteczności systemów edukacji w UE jest jednym z wymiarów inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. „W tym kontekście wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem (ang. *Early Childhood Education and Care* – ECEC) jest fundamentem umożliwiającym pomyślny przebieg uczenia się przez całe życie, integracji społecznej i rozwoju osobistego, a na dalszym etapie – czynnikiem zwiększającym szanse na zatrudnienie (...). Wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem przynosi szczególnie dużo korzyści osobom znajdującym się w niekorzystnej sytuacji, zwłaszcza tym pochodzącym ze środowisk migracyjnych i środowisk o niskich dochodach. Może pomóc przezwyciężyć biedę i dysfunkcje w rodzinach dzieci (...)” (KOM 2011). Dobrostan dzieci jest postrzegany jako inwestycja w przyszłość Europy, dlatego stanowisko UE wobec problemu ubóstwa i wykluczenia społecznego najmłodszej generacji skoncentrowane jest na trzech filarach: 1) dostęp do odpowiednich zasobów poprzez system wsparcia dochodów rodzin z dziećmi w postaci zasiłków pieniężnych oraz poprawa dostępu rodziców do rynku pracy; 2) dostęp do wysokiej jakości usług opieki przedszkolnej, zdrowotnej, usług edukacyjnych i mieszkaniowych oraz stworzenie skutecznych programów wczesnej interwencji i wsparcia dla najmłodszych dzieci; 3) wspieranie uczestnictwa dzieci i rodziców poprzez ich partycypację w podejmowaniu decyzji, które ich dotyczą; opracowywanie programów i polityki wspierania tego uczestnictwa (EAPN, Eurochild 2013: 26–30). Wypada też dodać, iż jednym z celów unijnej strategii „Europa 2020” jest udział co najmniej 95% dzieci w wieku do 4 lat we wczesnej edukacji oraz zapobieganie przedwczesnemu wypadaniu z systemu szkolnego.

Wczesna edukacja i opieka – definicja i modele

Wczesna edukacja i opieka oznacza proces kształcenia oraz sprawowania pieczy nad dziećmi przed rozpoczęciem formalnej edukacji szkolnej lub przed osiągnięciem przez dzieci wieku gotowości szkolnej czyli wieku, w którym mają obowiązek pójścia do szkoły. W opinii M. Czub i K. Appelt (2013: 114) oba procesy są nierozdzielnie ze sobą związane, gdyż większość doświadczeń wynikających z opieki nad dzieckiem ma walor edukacyjny, zaś podstawą doświadczeń edukacyjnych jest właściwa, dająca poczucie bezpieczeństwa opieka.

P. Leseman (2009: 22) wyróżnia trzy najważniejsze modele wczesnej edukacji i opieki. W pierwszym i najbardziej rozpowszechnionym podejmuje się działania ukierunkowane na dziecko, zakładając prowadzenie edukacji w formie zinstytucjonalizowanej (w placówce) przez specjalistyczną kadrę. Rozwiązanie to obejmuje również opiekę nad dzieckiem, programy oddziaływań edukacyjnych oraz ogólną edukację dla małych dzieci w przedszkolach lub klasach przygotowawczych szkół podstawowych. Organizacja edukacji jest zróżnicowana w poszczególnych krajach pod względem wie-

ku dziecka, intensywności, czasu trwania, teorii pedagogicznej i programu nauczania, stosunku liczby dzieci do nauczycieli oraz wykształcenia pedagogów. Model zinstytucjonalizowany może występować też w wariantcie rozszerzonym jako model łączony, który uwzględni strategię współpracy z rodziną dziecka i społecznością lokalną, co umożliwi ich wspieranie i aktywizację. Drugi z modeli obejmuje różne zajęcia ukierunkowane na dziecko w ramach opieki oraz zajęcia edukacyjne w domu prowadzone zwykle przez osoby, które nie mają przygotowania zawodowego (rodziców i „półprofesjonalistów”). Trzeci model z kolei obejmuje szeroki wachlarz programów koncentrujących się na wspieraniu rodziny, oferując szereg różnych usług i zajęć dostosowanych do jej potrzeb.

W polityce oświatowej krajów zachodnich kładzie się obecnie nacisk na niwelowanie różnic społecznych i wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci z rodzin defaworyzowanych społecznie, w tym: ubogich, pochodzących z rodzin mniejszości narodowych/etnicznych czy imigrantów. Postuluje się przy tym konieczność zwiększenia dostępu dzieci do różnego rodzaju placówek opiekuńczo-wychowawczych i edukacyjnych, m.in. poprzez zwiększenie inwestycji we wczesną edukację i opiekę nad dziećmi. Jak zauważył bowiem laureat ekonomicznej Nagrody Nobla z 2000 roku James Heckman, inwestycje w kapitał ludzki najmłodszej generacji dają zwrot w wysokości co najmniej czterokrotnej – są opłacalne nie tylko dla dzieci, ale również dla całego społeczeństwa. Dla najmłodszej generacji, zwłaszcza wywodzącej się ze środowisk defaworyzowanych społecznie, przynoszą najwięcej korzyści, jeśli są realizowane najwcześniej jak to tylko możliwe, tj. od momentu narodzin do piątego roku życia dziecka. Z analiz ekonomicznych Heckmana wynika, iż inwestycje te pozwalają na zredukowanie deficytu budżetowego i wzmocnienie gospodarki. W dłuższym okresie przekładają się na lepsze zdrowie obywateli, zmniejszone zapotrzebowanie na usługi socjalne, niższe koszty postępowań karnych (związanych z ewentualnymi przestępstwami) oraz zwiększoną samowystarczalność i produktywność wśród rodzin (The Heckman Equation 2012: 1–2; zob. też: Melhuish 2011: 300, Hasan 2007, cyt. za: Library&Research Service 2012: 5). Potwierdzeniem zasadności inwestycji we wczesną edukację i opiekę nad dziećmi są również rezultaty wielu badań zagranicznych, o których będzie mowa w dalszej części tekstu.

Wczesna edukacja i opieka w życiu dziecka ubogiego

1. Przedszkole

Przedszkole jest ważną instytucją w życiu młodego pokolenia. Uczestnicząc w edukacji przedszkolnej dziecko nabywa i rozwija ważne umiejętności i kompetencje społeczne, jak: radzenie sobie z emocjami, pokonywanie trudności, samodzielność i wytrwałość w działaniu, współpraca w grupie. Poprzez zabawę dziecko realizuje swoje pragnienia, rozwija myślenie abstrakcyjne, poznaje i ćwiczy różne sytuacje społeczne. Uczy się wyrażania własnego zdania i tolerancji na poglądy innych (Brzezińska i in.

2013: 1). W placówce tej dziecko osiąga dojrzałość fizyczną, psychiczną oraz umysłową niezbędną do podjęcia obowiązków szkolnych. Przedszkole jest także ważnym miejscem wyrównywania szans edukacyjnych, zwłaszcza w przypadku dzieci z rodzin defaworyzowanych społecznie. Działania realizowane w przedszkolu pozwalają na niwelowanie niedoborów kapitału kulturowego środowisk rodzinnych i często pełnią funkcję kompensacyjną.

Badania nad wpływem wczesnej edukacji i opieki na późniejsze życie dzieci doświadczających niedostatków materialnych są prowadzone głównie za granicą. Dobrej jakości wczesna edukacja w formie zinstytucjonalizowanej ma niezwykle istotny wpływ na każde dziecko, niezależnie od rodziny pochodzenia. Potwierdzeniem tego są rezultaty prawdopodobnie największych badań podłużnych zrealizowanych przez K. Sylva i współpracowników (2004: 1–8) w Anglii na próbie ok. 3.000 dzieci w wieku 3 do 7 lat. Wyniki badań dowiodły, iż w przypadku dzieci z różnych środowisk, które uczęszczały do placówek wczesnej edukacji (w porównaniu z grupą kontrolną dzieci nieuczęszczających w edukacji wczesnoszkolnej), nastąpił ich wszechstronny rozwój. Potomstwo pozostające w domu pod opieką rodziców miało niższe osiągnięcia społeczno-poznawcze oraz niższy poziom koncentracji w momencie pójścia do szkoły. Im wcześniej dzieci rozpoczynały proces wczesnej edukacji (mając 2 lub 3 lata), tym lepiej intelektualnie później się rozwijały i były bardziej towarzyskie. Wczesna edukacja miała szczególne znaczenie w przypadku dzieci z rodzin defaworyzowanych społecznie². Choć u niektórych dzieci na początku stwierdzono trudności rozwojowe, to zostały one zredukowane o 20% z chwilą pójścia do szkoły. Stwierdzono też korzystny wpływ wczesnej edukacji na rozwój języka i umiejętności czytania wśród tej kategorii dzieci (zwłaszcza jeśli język angielski nie był dla nich językiem ojczystym). Dodatkową korzyścią dla uczniów z rodzin defaworyzowanych społecznie była nauka w mieszanych grupach dzieci pochodzących z różnych środowisk społecznych. Dzięki temu dzieci „z grupy ryzyka” mogą nabywać nowe doświadczenia i uczyć się nowych wzorów zachowań od dzieci wyposażonych w „lepszy” kapitał kulturowy. K. Sylva i współpracownicy (tamże: 7) są zdania, że dobrej jakości wczesna edukacja może również przyczyniać się do zmniejszenia ryzyka aspołecznych zachowań wśród dzieci. Do podobnych wniosków doszli K.A. Magnuson i J. Waldfogel (2005: 177) analizując dane *Early Childhood Longitudinal Study – Kindergarten Cohort* z lat 1998–1999. Dzieci, które uczęszczały do różnych placówek opiekuńczo-edukacyjnych (począwszy od żłobka) osiągały lepsze wyniki z czytania i matematyki przed pójściem do szkoły w porównaniu do swoich rówieśników niemających doświadczeń z formalną edukacją wczesnoszkolną. Nauka w placówkach wychowania przedszkolnego miała szczególnie pozytywny wpływ na dzieci z rodzin defaworyzowanych społecznie (o niskich dochodach, imigranckich, mniejszości etnicznych), gdyż spełniała funkcję kompensacyjną. Niskiej jakości opieka nieformalna nad dziećmi (krewnych, nań i opiekunek) generalnie nie wpływała na rozwój kognitywnych

² W przytoczonych badaniach jedno na troje dzieci było dzieckiem z tzw. grupy ryzyka, pochodzącym z rodziny ubogiej czy imigranckiej.

umiejętności dzieci, a co więcej wiązała się z ich problemami behawioralnymi. Z kolei J.P. Caille (2001, cyt. za: Leseman 2009: 24) twierdzi, że uczęszczanie do placówek przedszkolnych we Francji, zmniejsza od 9% do 17% odsetek dzieci z rodzin ubogich i imigranckich, które powtarzają klasę w szkole podstawowej.

Niejednoznaczne są natomiast rezultaty badań dotyczące opieki nad małym dzieckiem. Jako przykład mogą posłużyć analizy *Study of Early Child Care and Youth Development* przeprowadzone przez NICHD (The National Institute of Child Health and Development) w USA (2006: 1–52). Badania zrealizowano na próbie ponad 1.000 dzieci pochodzących z różnych środowisk społecznych (w tym ubogich i mniejszości etnicznych), które spędzały średnio 27 godzin tygodniowo w placówkach od 2 do 4,5 roku swego życia. Wysokiej jakości instytucjonalna, dzienna opieka wywiera pozytywny wpływ na umiejętności językowe, kognitywne i kooperacyjne dzieci, ale intensywne i wielogodzinne oddziaływania wiążą się z większymi problemami behawioralnymi wśród dzieci w przedszkolu (w porównaniu do dzieci, które miały mniej godzin zajęć). Wyniki te świadczą o tym, iż zbyt intensywna stymulacja dziecka od najwcześniejszych lat jego życia nie jest pożądana.

2. Specjalne programy wczesnych interwencji edukacyjnych

Największe efekty, zarówno krótko-, jak i długofalowe w przypadku dzieci z rodzin o niskim statusie materialnym, przynosi mieszany model wczesnej edukacji i opieki, który polega na połączeniu wsparcia instytucjonalnego ze wsparciem i aktywizacją rodziców dzieci. W praktyce jest on realizowany w ramach specjalnych programów kierowanych do rodzin defaworyzowanych społecznie. Rezultaty badań empirycznych pokazują, iż model mieszany jest skuteczny i przynosi największe efekty, gdy edukacja jest realizowana w małych grupach (pod opieką jednego wykwalifikowanego nauczyciela pozostaje kilkoro dzieci), gdy zajęcia trwają kilka godzin dziennie oraz gdy jednocześnie oddziaływaniami w ramach programu objęte są rodziny dzieci. Ten ostatni warunek jest bardzo ważny, gdyż ubodzy opiekunowie zwykle nie mają wystarczających kompetencji, aby wspierać swe potomstwo w rozwoju społecznym, intelektualnym, emocjonalnym, fizycznym. Programy wczesnych interwencji edukacyjnych skierowane do dzieci z rodzin defaworyzowanych społecznie były i są realizowane głównie w USA. Najbardziej znane to: *The High/Scope Perry Preschool Project*, *Abecedarian Project*, *Head Start*, *Chicago Child-Parent Centers* (CPC). W USA przeprowadzono też największą liczbę badań podłużnych na dużych populacjach dzieci, biorąc pod uwagę długofalowe korzyści wynikające z realizacji tych programów.

Szczegółowe założenia programów oraz ich efektywność prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Wybrane programy wczesnych interwencji edukacyjnych realizowane w USA oraz ich efekty

Nazwa programu	Założenia programu	Efekty
<p>The High/Scope Perry Preschool Project realizowany w latach 1962–1967, (http://evidencebasedprograms.org/1366-2/65-2; Schweinhart i in. 1993; Schweinhart i in. 2005)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Beneficjenci programu: 3–4-letnie afroamerykańskie dzieci żyjące w ubóstwie, • Ok. 75% dzieci w wieku 3–4 lat uczestniczyło w programie przez 2 lata, pozostali w wieku 4 lat uczestniczyli w programie przez 1 rok, • Zajęcia trwały 2,5h dziennie przez 5 dni w tygodniu, • Zajęcia prowadzono w małych grupach – na 1 nauczyciela przypadało średnio 6 dzieci, • Wizyty domowe 	<p>Badania przeprowadzono w grupie 128 dzieci (64 dzieci uczestniczyło w programie, pozostałe 64 osoby stanowiły grupę kontrolną bez specjalnych oddziaływań). Podczas nauki w szkole średniej dzieci uczestniczące w programie miały wyższe osiągnięcia szkolne.</p> <p><u>Efekty w 27 roku życia beneficjentów:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ukończony średnio 1 rok nauki więcej, • Wyższy wskaźnik ukończenia studiów, • Niższy odsetek urodzeń pozamażeńskich, • Niższy wskaźnik nastoletnich ciąż. <p><u>Efekty w 40 roku życia beneficjentów:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Mniejsze prawdopodobieństwo odbywania kary więziennej, • Niższy wskaźnik aresztowań z powodu przestępstw, • Wyższy średni dochód miesięczny, • Mniejsze prawdopodobieństwo korzystania z pomocy społecznej w ciągu ostatnich 10 lat.
<p>Abecedarian Project realizowany w 1972 roku w Karolinie Północnej, (http://evidencebasedprograms.org/1366-2/abecedarian-project; Campbell i in. 2012)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Opieka i wysokiej jakości edukacja przedszkolna dla afroamerykańskich dzieci w wieku od 4 miesiąca życia do 5 lat znajdujących się w niekorzystnej sytuacji materialnej, • Zajęcia w małych grupach: 3 niemowląt pod opieką 1 nauczyciela, 6 dzieci w wieku 5 lat przypadało na 1 nauczyciela, • Podczas zajęć wykorzystywano gry edukacyjne nastawione na rozwój języka i umiejętności poznawcze, • Zajęcia trwały od 6h do 8h dziennie przez 5 dni w tygodniu 	<p>Badania zrealizowano w grupie 111 dzieci (57 dzieci było uczestnikami programu, 54 osoby stanowiły grupę kontrolną i nie podlegały specjalnym oddziaływaniam).</p> <p><u>Efekty w 30 roku życia beneficjentów:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ukończony średnio 1,2 rok nauki więcej, • Czterokrotnie wyższy wskaźnik ukończenia studiów, • Wyższy wskaźnik zatrudnienia przez co najmniej 16 miesięcy, • Niższy wskaźnik korzystania z pomocy społecznej przez 9 miesięcy lub dłużej, • Kobiety rodzące swoje pierwsze dziecko były o 1,8 lat starsze.

Tabela 1. cd.

Nazwa programu	Założenia programu	Efekty
		<ul style="list-style-type: none"> • Nie stwierdzono istotnego statystycznego wpływu programu na wysokość dochodów, rodzaj zatrudnienia, stan cywilny, zdrowie, potencjalną działalność przestępczą czy zażywanie substancji psychoaktywnych.
<p>Head Start (od 1965r.) i Early Head Start (od 1995r.) programy realizowane do chwili obecnej w każdym stanie USA pod patronatem <i>U.S. Department of Health and Human Services – HHS</i>). Corocznie z programów korzysta ponad 1 mln dzieci, (https://eclkc.ohs.acf.hhs.gov/hslc/hs/about; <i>Advisory Committee 2012</i>)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Wszelkierne wsparcie psychiczne, społeczne i emocjonalne dzieci w wieku od urodzenia do 5 lat z rodzin o niskich dochodach, • Świadczenie usług edukacyjnych, w zakresie ochrony zdrowia, żywienia i innych, • Wsparcie rodziców dzieci celem budowania poprawnych relacji rodzic-dziecko, • Usługi w ramach Early Head Start świadczone są na rzecz kobiet w ciąży, niemowląt i małych dzieci przez co najmniej 6h dziennie; w ramach Head Start 4h dziennie lub przez cały dzień. Inna opcja przewiduje cotygodniowe wizyty personelu programu w domach dzieci i pracę z rodzicami jako pierwszymi nauczycielami potomstwa, • Usługi świadczone są przez ok. 1.700 agencji publicznych i prywatnych organizacji non-profit i for-profit, które otrzymują dotacje z HHS. 	<p>W ramach <i>The National Head Start Impact Study</i> od 2002r. realizowano badania podłużne na próbie ok. 5000 dzieci w wieku 3 i 4 lat w 84 losowo dobranych agencjach świadczących usługi w ramach programu. Podczas badań stwierdzono:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pozytywny wpływ programu na umiejętności językowe oraz wczesne umiejętności czytania wśród dzieci, • pozytywny wpływ oddziaływań na rozwój społeczno-emocjonalny trzylatków (nie stwierdzono tego wpływu u czterolatków), • rozwój kompetencji pedagogicznych wśród rodziców dzieci (np. częściej czytali swemu potomstwu), • poprawę stanu zdrowia w grupie 3- i 4-latków.

Nazwa programu	Założenia programu	Efekty
<p>Chicago-Child Parent Centers (CPC) – założone w 1967r., są częścią system Chicago Public School (CPS), (Reynolds i in. 2011)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Działalność placówek CPC skierowana do dzieci i rodzin żyjących w skrajnym ubóstwie, • Celem programu jest rozwój społecznych i kognitywnych umiejętności wśród dzieci, dążenie do osiągnięcia przez nich sukcesów szkolnych, zaangażowanie rodziców w proces edukacji dziecka, • Zajęcia prowadzone są przez wykwalifikowanych nauczycieli w małych grupach (2 nauczycieli na 17 dzieci), przez 3h dziennie 5 dni w tygodniu, • Program obejmuje również prowadzenie całodziennych przedszkoli, wsparcie dzieci uczących się w szkole, wizyty domowe, usługi żywieniowe, usługi w zakresie ochrony zdrowia oraz kursy kształcenia dla rodziców. 	<p>Badania ewaluacyjne w ramach <i>Chicago Longitudinal Study</i> przeprowadzono w grupie 900 dzieci uczestniczących w programie. Grupę kontrolną stanowiło 500 dzieci uczestniczących w zwykłych działaniach pedagogicznych na bazie szkoły.</p> <p><u>Efekty w 24 roku życia beneficjentów:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Wyższy wskaźnik ukończenia szkoły średniej, • Niższy wskaźnik kształcenia specjalnego, • Niższy wskaźnik aresztowań za popełnione przestępstwo, • Niższy wskaźnik zażywania substancji psychoaktywnych, • Większe prawdopodobieństwo wykonywania zawodu wymagającego posiadania wysokich kwalifikacji, • Wyższy wskaźnik posiadania lepszego ubezpieczenia zdrowotnego.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań amerykańskich (źródła podano w nawiasach).

Efekty krótkofalowe realizacji omówionych programów dla ich uczestników – dzieci z rodzin defaworyzowanych społecznie – wiążą się na ogół z rozwojem umiejętności językowych, wyższymi osiągnięciami szkolnymi, mniejszym prawdopodobieństwem powtarzania klasy, odpadu szkolnego czy nauki w klasach bądź szkołach specjalnych. Oddziaływanie w ramach programów rekompensują destrukcyjny wpływ ubóstwa na młode pokolenie. Ważniejsze są jednak efekty długofalowe, gdyż rzutują na całe dorosłe życie. Beneficjenci programu (w porównaniu do grup kontrolnych nie poddawanych specjalnym oddziaływaniom) częściej kończą studia, rzadziej zostają nastoletnimi rodzicami i/lub rodzicami potomstwa urodzonego ze związków pozamałżeńskich. Na rynku pracy osiągają wyższe zarobki i/lub wykonują prace wymagające wysokich kwalifikacji. Te cechy pozwalają na uniknięcie ubóstwa w dorosłości. Zwrócić należy również uwagę na aspekty ekonomiczne realizacji programów. Trzy z nich (*The High/Scope Perry Preschool Project*, *Abecedarian Project*, *Chicago Child-Parent Centers*) były przedmiotem analiz kosztów i korzyści ekonomicznych i we wszystkich przypadkach wskazuje się na dużą ich rentowność (Leseman 2009: 36). W wyniku realizacji omawianych programów społeczeństwo zyskało szereg korzyści w postaci: niższego wskaźnika aspołecznych zachowań wśród beneficjentów, mniejszych kosztów postępowań sądowych (z powodu popełniania ewentualnych przestępstw), niższych kosztów: edukacji specjalnej, opieki społecznej (związanych z wypłatą ewentualnych zasiłków) i zdrowotnej (związanych z leczeniem ewentualnych uzależnień). Dodatkowo beneficjenci programów, którzy są aktywni na rynku pracy, przyczyniają się do powiększania dochodów państwa odprowadzając do budżetu podatki.

Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, iż proces wczesnej edukacji i opieki jest jedyną szansą dla dzieci doświadczających ubóstwa na zniwelowanie jego negatywnych konsekwencji. Korzystając z usług placówek/programów wczesnej edukacji i opieki dzieci ubogie lepiej się rozwijają. Wczesne kształcenie pełni też rolę kompensującą niedobory kapitału kulturowego dzieci ze środowisk defaworyzowanych społecznie oraz wyrównującą szanse edukacyjne uczniów z rodzin o niskim statusie materialnym. Przytoczone badania dowiodły, iż wczesna edukacja ma pozytywny wpływ na dalszą karierę szkolną i całe dorosłe życie jednostek. Dzieci poddane różnym, wczesnym oddziaływaniom edukacyjnym lepiej radzą sobie w późniejszym życiu, częściej są w stanie sięgnąć po wysokie pozycje społeczno-zawodowe, z którymi na ogół związane są relatywnie wyższe zarobki oraz odpowiedni standard życia. Jak najdłuższy proces kształcenia w konsekwencji umożliwia przewyciężenie międzygeneracyjnej transmisji ubóstwa.

W Polsce brakuje świadomości, iż wczesna edukacja odgrywa zasadniczą rolę w rozwoju każdego dziecka niezależnie od rodziny pochodzenia. Problem ten dotyczy zarówno administracji państwowej, samorządowej, przedstawicieli instytucji edukacyjnych, jak i samych rodziców. Powszechnie sądzi się, że małym dzieciom (do 3 roku życia) należy zapewnić opiekę, a nie warunki do rozwoju (Giza 2010: 20). Z brakiem świadomości

wiąże się też brak nowatorskich i skutecznych programów edukacyjnych adresowanych szczególnie do rodzin ubogich z dziećmi. Podejmowane obecnie przez różne instytucje (rządowe, samorządowe i prywatne) działania wobec najmłodszych pochodzących z różnych środowisk społecznych wymagają natomiast integracji, czyli zbudowania na poziomie państwa dobrze zorganizowanego i zintegrowanego systemu wczesnej opieki i edukacji (Czub i in. 2012: 12). Decydenci w zakresie polityki oświatowej państwa powinni skoncentrować swoje działania nie tylko na reformach poszczególnych szczebli edukacji, lecz również na pomocy dzieciom z rodzin ubogich. Dostęp do takich instytucji, jak: żłobki czy przedszkola powinien być dla tej kategorii dzieci nieodpłatny. Wymaga to zwiększenia nakładów finansowych na politykę oświatową. Może warto byłoby zaadaptować w Europie (w tym w Polsce), na wzór amerykański, podobnego rodzaju programy wczesnych interwencji edukacyjnych? Należy jednak wziąć po uwagę różnice kulturowe, ekonomiczne i społeczne między Europą i Polską a USA. Polityka społeczna w Europie i USA różni się między sobą sposobem organizacji, zakresem świadczonych usług i wielkością nakładów finansowych. Poza tym, niektóre z programów były realizowane w latach 60. i 70. XX wieku, a od tego czasu zmieniły się warunki społeczno-ekonomiczne życia oraz jakość edukacji (Brzezińska i in. 2012: 26). Wypada jednak pamiętać, iż inwestycje we wczesną edukację są istotnym sposobem na budowanie kapitału ludzkiego kraju i „wysokiej jakości” jego przyszłych obywateli. Inwestycje te są opłacalne zarówno dla samych dzieci, jak i dla całego społeczeństwa.

Literatura

- Advisory Committee on Head Start Research and Evaluation: Final Report* (2012), Submitted to the Secretary of the U.S. Department of Health and Human Services. http://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/opre/eval_final.pdf, 17.06.2016.
- Bradshaw J. (2002), *Child poverty and child outcomes*. „Children and Society”, Vol. 16.
- Brooks-Gunn J., Duncan G.J. (1997), *The effects of poverty on children*. „The Future of Children”, Vol. 7, No 2.
- Brzezińska A.I., Czub M., Kaczan R., Rycielski P. (2013), *Znaczenie edukacji przedszkolnej*, broszura informacyjna nr 01. Warszawa, Instytut Badań Edukacyjnych.
- Brzezińska A.I., Czub M., Czub T. (2012), *Krótko- i długofalowe korzyści z wczesnej opieki nad dzieckiem i edukacji*. „Polityka Społeczna”, numer tematyczny *Polityka edukacyjna: wyzwania i szanse*, nr 1.
- Caille J.P. (2001), *Scolarisation à 2 ans et réussite de la carrière scolaire au début de l'école élémentaire*. “Éducation & Formations”, No 60.
- Campbell F. A, Pungello E.P., Burchinal M., Kainz K., Pan Y., Wasik B.H., Barbarin O.A., Sparling J.J., Ramey C.T. (2012), *Adult Outcomes as a Function of an Early Childhood Educational Program: An Abecedarian Project Follow-Up*. “Developmental Psychology”, Vol. 48, No. 4.
- Considine G., Zappala G. (2002), *The influence of social and economic disadvantage in the academic performance of school students in Australia*. „Journal of Sociology”, Vol. 38(2).
- Czub M., Appelt K. (2013), *Wczesna edukacja i opieka nad małym dzieckiem jako wyzwanie dla systemu edukacji*. „Studia Edukacyjne”, nr 27.

- Czub M., Brzezińska A.I., Czub T., Appelt K. (2012), *Wczesna opieka nad dzieckiem i edukacja jako wyzwanie dla polityki społecznej i oświatowej*. „Polityka Społeczna”, numer tematyczny *Polityka edukacyjna: wyzwania i szanse*, nr 1.
- Duncan G.J., Brooks-Gunn J. (red.) (1997), *Consequences of growing up poor*. New York, Russell Sage Foundation.
- EAPN, Eurochild (2013), *Ku lepszemu jakości życia europejskich dzieci. Ubóstwo dzieci w Europie*. Bruksela. http://www.eurochild.org/fileadmin/public/05_Library/Thematic_priorities/02_Child_Poverty/Eurochild/EAPN___Eurochild_explainer/2013-child-poverty-explainer-PL.pdf, 4.05.2016.
- Eurostat (2015), *People at risk of poverty and social exclusion*. http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion#Children_and_active-age_people_more_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion_than_elderly_people_in_several_countries, 4.05.2016.
- Giza A. (red.) (2010), *Raport. Edukacja małych dzieci – standardy, bariery, szanse*. Warszawa, Fundacja Rozwoju Dzieci im. J. Komeńskiego, Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności.
- Griggs J., Walker R. (2008), *The costs of child poverty for individuals and society*. York, Joseph Rowntree Foundation.
- Hasan A. (2007), *Public policy in early childhood education and care*. “International Journal of Childcare and Education Policy”, Vol. 1 (1).
- KOM 66 (2011), Komunikat KE *Wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem: zagwarantujemy wszystkim dzieciom w UE dobry start w przyszłość*, Bruksela. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52011DC0066>, 20.05.2016.
- Leseman P.P. (2009), *Wpływ wysokiej jakości edukacji i opieki na rozwój małych dzieci: przegląd literatury*. W: *Wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem w Europie: zmniejszanie nierówności społecznych i kulturowych*. Warszawa, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji.
- Library&Research Service (2012), *Early Childhood Education and Care*, No 4.
- Magnuson K.A., Waldfogel, J. (2005), *Early childhood care and education: Effects on ethnic and racial gaps in school readiness*. “The Future of Children”, Vol. 15, No 1.
- Melhuish, E. (2011), *Preschool matters*. “Science”, Vol. 333.
- Reynolds, A.J., Temple J.A., White B.A., Ou S.R., Robertson D.L. (2011), *Age-26 Cost – Benefit Analysis of the Child-Parent Center Early Education Program*. “Child Development”, Vol. 82, No 1.
- Schweinhart L.J., Barnes H.V., Weikart D.P. (1993), *Significant Benefits: The High/Scope Perry Preschool Study Through Age 27*. Ypsilanti MI, High/Scope Press.
- Schweinhart L.J., Montie J., Xiang Z., Barnett S., Belfield C.R., Nores M. (2005), *The High/Scope Perry Preschool Study Through Age 40: Summary, Conclusions, and Frequently Asked Questions*, High/Scope Press. http://www.highscope.org/file/Research/PerryProject/specialsummary_rev2011_02_2.pdf, 15.06.2016.
- Spencer N. (2008), *Health Consequences of Poverty for Children*. [www.endchildpoverty.org.uk, Health_Consequences_of_Poverty_for_Children.pdf](http://www.endchildpoverty.org.uk/Health_Consequences_of_Poverty_for_Children.pdf), 10.05.2016.
- Subocz E. (2014a), *Jaka przyszłość czeka dzieci dorastające w ubóstwie?* „Praca Socjalna”, nr 5.
- Subocz E. (2014b), *Problem ubóstwa dzieci w Polsce i w Unii Europejskiej – skala, przyczyny, konsekwencje*. W: M. Cywińska (red.), *Problemy współczesnego dziecka. Wybrane aspekty*. Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM.

- Sylva K., Melhuish E., Sammons P., Siraj-Blatchford I., Taggart B. (2004), *The Effective Provision of Pre-school Education (EPPE) Project: Findings from Pre-school to end of Key Stage 1*, Research brief. <http://www.ioe.ac.uk/projects/eppe>, 07.06.2016.
- The Heckman Equation (2012), *Invest in early childhood development: Reduce deficits, strengthen the economy*. heckmanequation.org/download.php?...HeckmanDeficitPieceCUS, 19.05.2016.
- The NICHD Study of Early Child Care and Youth Development. Findings for Children up to Age 4 ½ Years* (2006), No 05-4318.